

گزارش تحلیلی از بررسی مقالات در جلسه اول تا سوم

محمد رضا یوسفی شیخ رباط^۱

پروژه نگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

۱. استادیار دانشکده اقتصاد و علوم سیاسی دانشگاه مفید

قاچاق پدیده‌ای منفور و پیچیده است. ابعاد تاثیرات آن بر جامعه گسترده بوده، جنبه‌های اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و سیاسی را نیز در برمیگیرد. با وجود اهمیت فراوان این موضوع و تاثیرات گسترده آن، اما این پدیده یک معضل جدی اقتصاد ایران بوده و مانعی بزرگ برای توسعه کشور محسوب میشود. یکی از جنبه‌های قابل بررسی پدیده قاچاق، وجه شرعی این پدیده است. شاید تبیین این جنبه کمکی در جهت شناخت ابعاد آن و مبارزه با این پدیده باشد.

ستاد مرکزی مبارزه با قاچاق کالا و ارز با امعان نظر به اهمیت ابعاد فکری، فرهنگی و دینی پدیده قاچاق اقدام به برگزاری جلساتی در ماه‌های آذر، بهمن ۱۳۹۵ و مرداد ماه ۱۳۹۶ نموده است.

جلسه نخست در آذر ماه در دانشگاه مفید برگزار شد. ویژگی‌های کلی این جلسه به قرار زیر است.

۱. مجموع مقالات ۲۶ مقاله برگزیده که ۴ مقاله در جلسه آذر ماه ارائه و بررسی شد.
۲. مقالات در حوزه مباحث دینی، فرهنگی و حقوق جزایی به تبیین قاچاق پرداختند.
۳. برخی مقالات مطالعه موردی مناطقی مانند سیستان و بلوچستان را انجام دادند.
۴. برخی مقالات به فرهنگ‌سازی مبارزه با قاچاق توجه ویژه داشتند.
۵. استفاده از ظرفیت رسانه‌های ارتباط جمعی در مبارزه با قاچاق مدنظر برخی دیگر از مقالات بود.
۶. اهمیت نهادهای دینی در مبارزه با قاچاق از مباحث مورد بررسی در این جلسه بود.

۷. ابعاد سیاسی، امنیتی و اقتصادی زیان بار قاچاق بررسی شد.
جلسه دوم در بهمن ماه ۱۳۹۵ در دفتر مرکزی ستاد مبارزه با قاچاق به مدت یک روز برگزار شد. به طور کلی ویژگی‌های این جلسه را می‌توان به این صورت ذکر کرد.
۱. ۴ مقاله ارائه و بررسی شد.

۲. بر ظرفیت فقهی جهت مبارزه با قاچاق به ویژه در فقه اهل سنت تاکید شد.
۳. ابعاد سیاسی، امنیتی و اقتصادی زیانبار قاچاق بررسی و مورد تاکید قرار گرفت.
۴. تشکیل کمیته راهبردی جهت پیگیری مصوبات و بسترسازی برگزاری بهتر جلسه سوم به تصویب رسید.

پیرو بیانیه پایانی جلسه دوم، کمیته راهبردی مرکب از آقایان دکتر ابراهیمی، ذوالفقارطلب، جمالی، همدانی و یوسفی شیخ رباط جهت پیگیری امور و برگزاری جلسه سوم زیر نظر معاونت محترم فرهنگی ستاد مبارزه با قاچاق کالا و ارز تشکیل شد. این کمیته پس از بررسی‌ها و تشکیل جلسات به تعیین موضوعات جلسه سوم اقدام کرد. آقایان دکتر ذوالفقارطلب و دکتر یوسفی به ترتیب به عنوان دبیر علمی اهل سنت و شیعه برگزیده شده و دکتر یوسفی به عنوان دبیر جلسه تعیین شدند. در نهایت ۱۸ مقاله جهت ارائه در جلسه آماده شدند. ۱۰ مقاله سهم اساتید و علماء اهل سنت و ۸ مقاله نیز سهم اساتید و علماء شیعی بود. جلسه سوم به مدت دو روز ۲۵ و ۲۶ مرداد ماه ۱۳۹۶ در دانشگاه فرهنگیان شهری برگزار شد.

گزارشی کوتاه از مجموع سه جلسه در ذیل خواهد آمد.

تعریف قاچاق

قاچاق در زبان انگلیسی Smuggle و در زبان عربی التهريب گفته می‌شود.
قاچاق در کتب فرهنگ لغت انگلیسی مانند آکسفورد، وارد و یا خارج کردن کالا به صورت غیر قانونی است و در فرهنگ لغت عرب مانند معجم معانی الجامع نیز وارد یا خارج کردن کالا با هدف عدم پرداخت عوارض گمرکی و یا طی نکردن مراحل قانونی بیان شده است. در این دو نوع تعریف عنصر کلیدی در قاچاق، واردات

و صادرات غیر قانونی است. اما در فرهنگ لغت فارسی قاچاق مفهومی وسیع تر داشته است. به عنوان مثال، دهخدا قاچاق را ورود کالای غیرقانونی به کشور و یا معامله کالای غیرقانونی بیان می‌کند. عمید، قاچاق را در دو مفهوم بکار برده است. اول کاری است پنهانی و خرید و فروش کالاهایی که در انحصار دولت بوده و یا معامله آنها ممنوع باشد، دوم؛ وارد یا صادر کردن کالاهایی که ورود یا صدور آنها ممنوع است. در تعریف اول مفهومی جامع بیان شده و در تعریف دوم همان تعریف متداول را ذکر شده است.

قاچاق کالا و ارز از مسائل جدید و مستحدثه

قاچاق در قدیم به دلیل آزادی مبادلات بر اساس سازوکار بازار سابقه خیلی روشنی ندارد. در جهان اسلام به ویژه در قرون اولیه و میانه اسلامی نیز که محدوده جغرافیایی بسیار گسترده‌ای را شامل می‌شده، مفهومی به نام قاچاق موضوعیت آنچنانی نداشته است و اگر چه به فرض هم به شکل بسیار محدود در مناطق مرزی وجود داشته-البته منابع به آن هم اشاره‌ای ندارند-، به دلیل رونق اقتصادی درون جامعه اسلامی تأثیری بر اقتصاد جامعه اسلامی نداشته است. بر این اساس حکم آن مستقیماً در ادله فقهی اسلامی نیامده است. از این رو پدیده قاچاق به عنوان موضوعی جدید و مستحدث در فقه اسلامی قلمداد می‌شود.

قاچاق موجب اخلال در نظام اجتماعی و اقتصادی

۱. **تأثیر بر درآمدها و هزینه‌های دولتی:** قاچاق از دو مسیر بر بودجه کشور اثر می‌گذارد. از یک سو هزینه‌های دولت را جهت مبارزه با قاچاق افزایش می‌دهد. هزینه‌هایی که بر نیروی انتظامی و سایر سازمانها و غیره از این بابت تحمیل می‌شود، بیانگر این مطلب است. از سوی دیگر قاچاق باعث کاهش درآمدهای دولتی می‌شود. به عنوان مثال بر اساس آمار سال ۱۳۹۳، واردات رسمی کشور اندکی بیش از ۶۵ میلیارد دلار بوده است که با توجه به متوسط نرخ ارز ۳۲۸۰

تومان در آن سال، و رقم درآمد مالیات بر واردات در آن سال (۱۳,۳۴۰ میلیارد تومان) در نتیجه هر میلیارد دلار، ۲۰۵ میلیارد تومان درآمد برای کشور داشته است. حال با فرض ۲۰ میلیارد دلار قاچاق کالا، دولت درآمدی بالغ بر ۴۱۰۰ میلیارد تومان را از دست داده است. بنابراین قاچاق بر کسری بودجه دولت و تبعات ناشی از آن موثر است.

۲. **تأثیر بر نظام تصمیم سازی و برنامه ریزی دولت:** قاچاق به دلیل ماهیت غیر قانونی خود؛ غیر شفاف بوده و با توجه به این نکته که تصمیم سازی و برنامه ریزی درست مبتنی بر اطلاعات است، از این رو این پدیده بر نظام تصمیم گیری اقتصادی کشور اثر منفی دارد.

۳. **تأثیر بر پولشویی:** برای تداوم درآمدهای ناشی از قاچاق، تطهیر و پولشویی امری ضروری است. توجه به حجم بالای تخمینی ۷۰ هزار میلیارد تومان که خود مبلغ کلانی است، این نیاز را به روشنی بیان می کند. انتظار این است که آنان تلاش زیادی برای ورود به سیستم بانکی کشور از انواع طرق قانونی و غیرقانونی داشته باشند. شاید وجود انبوه موسسات مالی غیرمجاز و تقاضای بسیار زیاد تاسیس موسسات مالی از بانک مرکزی حکایتگر این امر باشد.

۴. **تضعیف تولید ملی، سرمایه گذاری و اشتغال:** کاهش هزینه محصولات خارجی در قیاس با محصولات داخلی موجب تضعیف تولید ملی و کاهش رشد اقتصادی می گردد. به دنبال تضعیف تولید ملی، کاهش رقابت با محصولات خارجی، انگیزه سرمایه گذاری کاهش می یابد. از سوی دیگر این امر موجب کاهش اشتغال و رشد نرخ بیکاری در کشور می گردد. طی برآوردی در سال ۱۳۸۳، به ازاء هر یک میلیارد دلار واردات قاچاق، ۱۰۰ هزار فرصت شغلی از بین می رود. این مسئله با توجه به برآورد متوسط هر ۸ میلیون تومان یک فرصت شغلی در آن دوره بود. بر اساس سال ۱۳۹۳، حدود ۴۰ میلیون تومان متوسط سرمایه لازم برای یک فرصت شغلی است و در نتیجه هر میلیارد دلار قاچاق کالا، ۸۰ هزار فرصت شغلی را از بین می برد.

۵. **فشار بر تقاضای ارز:** به دلیل واردات کالای قاچاق، تقاضای ارز افزایش می‌یابد و در نتیجه نرخ ارز تمایل به افزایش خواهد داشت. از آنجایی که افزایش نرخ ارز با توجه به درجه بالای وابستگی صنایع کشور موجب افزایش هزینه تولید و تورم در کشور می‌شود و از سوی دیگر سرمایه در گردش این صنایع دچار مخاطره می‌گردد، در نتیجه بانک مرکزی برای ثبات نرخ ارز، عرضه را افزایش می‌دهد که در واقع از ذخایز ارزی کشور کاسته و ثروت عمومی را تقدیم این گروه می‌کند.
۶. **تاثیر بر فقر و آسیب‌های اجتماعی:** قاچاق از طریق افزایش نرخ بیکاری بر فقر و به دنبال آن بر آسیب‌های اجتماعی نیز موثر است.
۷. **تاثیر بر سلامت:** ورود غیر قانونی لوازم آرایشی و بهداشتی به کشور به دلیل عدم کنترل استانداردهای لازم، سلامت افراد جامعه در خطر می‌باشد و گاه موجب هزینه‌هایی برای شهروندانی شده که از این کالاها استفاده کرده‌اند.
۸. **تاثیر بر اقتصاد سیاسی:** با توجه به تخمین درآمد حدود ۷۰ هزار میلیارد تومان برای قاچاق، طبیعی است که این گروه برای تداوم این پدیده سعی خواهند کرد در مدیریت میانی و حتی بالایی نفوذ کنند. کافی است تنها یک درصد از این مبلغ به این امر اختصاص داده شود. بر این اساس قاچاق خطر فساد سیستمی را دو چندان می‌کند. بنابراین قاچاق خطری جدی برای سلامت نظام اجرایی و قضایی کشور است.
- با توجه به نتایج یادشده از قاچاق می‌توان قاچاق را یک مسئله اقتصادی و اجتماعی دانسته و از مصادیق اختلال در نظام اجتماعی و اقتصادی است.

پیچیدگی قاچاق کالا و ارز

قاچاق از مقوله‌های بسیار مهم در اقتصاد ایران است که تأثیرات ابعاد پیچیده آن بر جامعه گسترده بوده، جنبه‌های اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و سیاسی را نیز در برمیگیرد.

گستره ابعاد در بخش علل و آثار آن قابل بررسی است. بنابراین نمی توان آن را صرفاً یک پدیده ساده اقتصادی قلمداد کرد که با دستورالعملی بتوان بر آن چیره شد. بر این اساس مبارزه با آن نیازمند شناخت تمامی عوامل آن می باشد. در این میان لازم است جهت تحلیلی جامع از اقتصاددانان، جامعه شناسان، مردم شناسان، علمای دینی شیعی و سنی، کنش گران و فعالان اجتماعی، قضات، نیروهای اجرایی و نهادهای درگیر و افراد درگیر در مناطق مرزی و ... استفاده برد تا بتوان به درکی درست از ابعاد این پدیده دست یافت و راهبردی مناسب ارائه داد.

دلایل تحریم اجتهادی قاچاق

چنانچه گذشت قاچاق پدیده ای نوظهور بوده و در منابع و مستندات دینی اثری از آن وجود ندارد. بر این اساس بر حسب قواعد و ادله اجتهادی بررسی قاچاق صورت می پذیرد.

با استناد دلایل و قواعد ذیل حرام است. لازم به ذکر است که تفکیکی میان دلایل اهل سنت و شیعه نشده است و مجموع دلایل فی الجمله مورد استناد علمای فریقین قرار گرفته است. تفصیل آن در مقالات وارده، آمده است.

۱. مقاصد شریعت

«مقاصد شریعت» بیان غایت مندی شریعت در قانونگذاری و تشریح احکام می باشد و از علومی است که از صدر اسلام مورد پذیرش همه مسلمانان قرار داشته و بر اساس آن متون دینی تفسیر شده اند. هر چند در امکان و چگونگی شناخت مقاصد شریعت، اختلاف رأی وجود دارد؛ با این وصف، جمهور فقها مقاصد شریعت را - با تکیه بر نصوص در سه دسته ضروریات، حاجیات و تحسینات بررسی کرده و قوانینی که برای تحقق آنها تشریح شده است را، مکملات نامیده اند. این دسته بندی غایتمدارانه در فقه اسلامی، به فقیه کمک می کند تا در استنباط قوانین و بیان احکام شرعی، همواره اولویت ها و اهداف کلی شارع را در نظر بگیرد و در تطبیق عملی فقه اسلامی، به ویژه بیان احکام مسائل مستحدثت، غایات شرعی را مد نظر قرار دهد.

از نگاه مقاصد شریعت قاچاق کالا و ارز به دلیل تعارض با امنیت اقتصادی، استقلال، اشتغال، سلامت روانی اخلاقی جامعه ممنوع است. با هدف حفظ استقلال و دفاع از تولید داخلی که از ویژگی یک جامعه مستقل و ایده‌آل است، می‌توان قاچاق کالا و ارز را ممنوع اعلام نمود و با وضع قوانینی متناسب، زمینه نیل به اهداف و مقاصد را هموار نمود.

۲. تقدم مصلحت عام بر خاص، حکم الحاكم يرفع الخلاف

چنانچه گذشت قاچاق مسئله ایی مستحدث بوده و حکم آن در نصوص دینی نیامده است لذا حکمی اجتهادی می‌یابد. احکام اجتهادی طبیعتاً مورد اختلاف مجتهدان خواهد بود. اما در مسائل اجرایی چگونه می‌توان این اختلاف را بر طرف نمود. حاکم با بررسی مصلحت عمومی حکم صادر می‌کند و از آنجا که مصلحت عمومی بر منافع و مصالح شخصی مقدم است حکم حاکم رفع اختلاف کرده، تبعیت از آن لازم است. بنابراین ظنی بودن احکام برآمده از منابع فرعی در مسأله قاچاق کالا و ارز، از طریق قواعد فقهی ناظر بر سیاست شرعی و نیز رفع الخلاف بحکم الامام، قطعی می‌گردد.

۳. ممنوعیت قاچاق کالا و ارز بر اساس قیاس

حکم قاچاق کالا و ارز از طریق قیاس با دو مسأله «بیع الحاضر للبادی» و «تلقى الركبان» با وجود علت مشترک تحت عنوان تغیر و اضرار به شهروندان و مناسب از نوع عین علت برای جنس حکم قابل دستیابی است.

۴. ممنوعیت قاچاق کالا و ارز بر اساس مصالح مرسله

ممنوعیت قاچاق کالا و ارز از طریق مصلحت مرسله به عنوان یکی از منابع فرعی احکام با فرض عدم وجود نصوص شرعی قابل استنباط است

۵. حرمت اخلاق در نظام

یکی از واجبات مهم اسلام، حفظ نظام جامعه، زندگی و معیشت مردم است و تردیدی نیست که آنچه سبب برهم ریختن نظام زندگی و معیشت جامعه می‌گردد، حرام و کارهایی که برای حفظ نظام جامعه لازم است، واجب می‌باشد. با توجه به نتایج و پیامدهای اقتصادی و اجتماعی قاچاق کالا و ارز، می‌توان قاچاق را یک مسئله اقتصادی و اجتماعی دانسته و از مصادیق اختلال در نظام اجتماعی و اقتصادی دانست. بر این اساس حاکمیت می‌تواند بر اساس میزان اختلال در آن برای مرتکبین آن مجازات تعیین کند.

قاچاق کالا و ارز معلول کارکرد نامناسب اجرایی و ضعف قوانین و نظام اجتماعی

یکی از مهمترین ابعادی که در قاچاق مورد تاکید است، ضعف قوانین و کارکرد نامناسب اجرایی کشور است. توسعه دوگانه و فقدان توسعه همه جانبه از عوامل شکل گیری این پدیده است. سیاست‌های نامناسب فرهنگی، سیاسی، امنیتی و اقتصادی موجب پیدایش این امر شده‌اند. این سیاست‌ها که هنوز هم جاری هستند موجب شده‌اند که گروه‌هایی از قاچاق چیان با وجود اعتقادات راسخ مذهبی و با اتکاء به برخی آراء علمای دینی منطقه اقدام به این امر کنند. این پدیده اگر درست آسیب شناسی شود ما را به ساختار نادرست سیاست گذاری مرکز محور می‌رساند که در آینده می‌تواند ابعاد سیاسی، امنیتی تلخی به دنبال داشته باشند. بنابراین اصلاح نگرش ضروری ترین نکته ایی است که برای تغییرات سیاست گذاری لازم می‌باشد.

ضرورت ایجاد فرصت‌های شغلی و سرمایه‌گذاری در مناطق مرزی

در بررسی‌های انجام شده از منظر اقتصادی، فقدان سرمایه‌گذاری لازم در مناطق مرزی کشور، بالا بودن نرخ بیکاری از علل مهم گستره این پدیده شوم است. در حالی که از وظایف دولت در راستای مبارزه با قاچاق کالا و ارز، ایجاد فرصت‌های شغلی و

سرمایه‌گذاری در مناطق مرزی است.

قاچاق سازمان یافته

قاچاق در ابعادی که بیان شد، در دو شکل سازمان یافته و پراکنده می‌تواند رخ دهد. آثاری که موجب اختلال نظام اقتصادی و اجتماعی می‌شوند و تأثیرات گسترده‌ای بر زندگی جامعه دارد، به قاچاق سازمان یافته مربوط می‌شود. آنچه نیز برای کشور معضل است همین نوع قاچاق است. بر این اساس ضروری است این تفکیک صورت پذیرد. مقام رهبری در سخنان خود نیز بر ضرورت توجه به قاچاق سازمان یافته تأکید کردند. بر این اساس در مطالعه باید علل، زمینه‌ها و بسترهای این پدیده تحلیل شده، راهبرد مناسب‌گزینهش شود.

پدیده کولبری

کوله‌بر به فردی اطلاق می‌شود که کالا را بر دوش خود حمل می‌کند. کوله‌بری توسط اقشار ضعیف و کم‌درآمد مرزی جهت امرار معاش خود و خانواده صورت می‌گیرد. کوله‌بری منافع بسیار محدودی برای این قشر به همراه داشته و منفعت اصلی متوجه افراد صاحب ثروت و فرصت‌طلب است. عمده افراد فعال در شغل کوله‌بری از میان اقشار جوان و جویای کار است که بادغدغه معیشتی مواجه هستند. البته ارزیابی‌ها مؤید فعالیت افراد در گروه‌های سنی ۱۳ تا ۶۰ سال نیز در شغل کوله‌بری است. کوله‌بری یکی از خطرناک‌ترین شغل‌ها به شمار می‌آید که تاکنون تعداد زیادی از آنان در این راه کشته یا مصدوم و یا برای همیشه خانه‌نشین شده‌اند.

کوله‌بری معلول نرخ بالای بیکاری در مناطق مرزی کشور است و چنانچه گذشت این امر معلول سیاست‌گذاری‌های نادرست، توسعه دو گانه و ضعف قوانین و... است. کولبران ابزار در دست قاچاق‌چیان بزرگ هستند. قاچاق‌چیان بزرگ از طریق کولبران، به ثروت هنگفتی دست می‌یابند اما خود کولبران برای معیشت ضروری

خویش به این امر خطرناک اقدام می‌کنند.

از سوی دیگر حفظ و صیانت از مرزها وظیفه ایی غیرقابل خدشه برای مرزداران است. بنابراین در حالی که قاچاق چی بزرگ در امنیت کامل به سر می‌برد کوله بر با طی مسیری صعب العبور و خطرناک به حمل کالا می‌پردازد برای مرزداران دقیقا مشخص نیست که این فرد صرفا کولبر است و یا شخصی است که به قصد برهم زدن امنیت کشور قصد ورود به این طرف مرز را دارد. در اینجاست که معمولا کولبران آسیب می‌بینند.

قوانینی محدود توسط متولیان در حمایت از کولبران تدوین شده است و تا حدی نیز کارگر افتاده است اما با توجه به شرایط موجود به هیچ وجه کافی نیست.

به نظر می‌رسد با توجه به کاستی نظام اجرایی کشور و در نتیجه توسعه نیافتگی شدید مناطق مرزی و نرخ بالای بیکاری آن مناطق، تعلق کولبران به دهک‌های پایینی جامعه، حساسیت‌های امنیتی منطقه، همدلی نسبی علمای دینی اهل سنت از باب ضرورت برای تجویز قاچاق کولبران، مسائل قومی و مذهبی موجود و اقدامی جدی در این زمینه ضروری است.

پیشنهاد می‌شود جهت ایجاد ضوابطی واقع گرایانه تر نسبت به پدیده کولبران هیئتی متشکل مدیران اجرایی و نمایندگان از دستگاه قضایی مرتبط با موضوع، خبرگان حقوقی و علمای دینی هریک از مذاهب ایجاد گردد.

پیشنهادها

۱. پیشنهاد می‌شود که جلساتی دوره ای در مناطق مرزی کشور در ارتباط با چگونگی مواجهه با پدیده قاچاق کالا و ارز تشکیل شود.
۲. پیشنهاد می‌شود یک مجموعه اسناد و آمار مرتبط با پدیده قاچاق کالا و ارز توسط ستاد مرکزی مبارزه با قاچاق کالا و ارز جمع آوری شده و توزیع گردد.
۳. با توجه به اهمیت پدیده قاچاق و نیاز به فعالیت‌های فرهنگی و پژوهشی در این زمینه، پیشنهاد می‌شود که ستاد بیش از گذشته به مسائل و ابعاد فرهنگی و

پژوهشی موضوع قاچاق کالا و ارز بپردازد

۴. پیشنهاد می‌شود ستاد جهت تبیین مسئله قاچاق کالا و ارز و رفع ابهامات موجود نشست‌های علمی، تخصصی فقه و قاچاق کالا و ارز را در سطوح استانی و منطقه ای برنامه‌ریزی نماید و از ظرفیت دانشگاه‌ها و حوزه‌های علمیه شیعه و سنی استفاده بیشتری نموده تا علماء و روحانیون و همچنین مردم از اینگونه مسائل آگاهی لازم را کسب نمایند.

۵. توصیه می‌شود نتایج این نشست‌ها در قالب یک همایش ملی در جهت تبیین قواعد، ادله و شواهد علمی موجود با تاکید بر مبانی دینی به صورتی روشمند برنامه‌ریزی شود و با ارائه آن به مقامات مسئول کشور و همچنین به مراجع عظام و علماء و روحانیون، مشارکت آنان در حل و یا کاهش قابل قبول قاچاق کالا و ارز تقویت شود.

۶. پیشنهاد می‌شود موضوع کوله بری به طور خاص و با بهره گیری از تمامی توان علمی اجرایی کشور مورد بررسی قرار گرفته شود.

۷. فرهنگ‌سازی به ویژه از طریق علمای دینی می‌تواند در کاهش قاچاق موثر واقع شود.

۱. رسانه‌های ارتباط جمعی به ویژه صدا و سیما در این زمینه نقش به‌سزایی خواهند داشت.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی